

Ruimte voor de rivier, ruimte voor vis

Te weinig oog voor vissen bij waterberging en natuurontwikkeling

Tekst: Michel Verschoor

Fotografie: Dienst Landelijk Gebied,
Jelger Herder en
Natuurmonumenten

Om Nederland klimaatbestendig te maken, werken overheids- en natuurorganisaties overal in het land aan waterberging. Ter voorkoming van overstromingen moet piekwater vaker worden opgevangen, vastgehouden en afgevoerd. De oplossing: klimaatbuffers. Rivieren krijgen nieuwe nevengeulen en er wordt flink ontpolderd. Waterberging en natuurontwikkeling gaan daarbij hand in hand. Maar is er ook voordeel voor vis?

Wie per boot of over land door De Biesbosch reist, komt ze overal tegen: grote en kleine informatieborden met uitleg over het zoveelste waterbergingsproject. In het achterliggende landschap is

te zien hoe graafmachines het rivierwater de ruimte geven. De projectenlijst op ruimtevoorderivier.nl telt alleen al zo'n 40 locaties langs IJssel, Rijn, Waal en Lek waar waterberging is of wordt gerealiseerd. Het gaat overwegend om het graven

An aerial photograph showing a wide river system with multiple channels and meanders. The landscape is a mix of green fields, brown plowed earth, and dense forests. The river flows from the top left towards the bottom right, with several smaller channels branching off. The overall scene is a typical Dutch river landscape.

Actieve nevengeulen zijn gunstig voor stroominnende vissen.

van nieuwe nevengeulen, functieherstel van eenzijdig afgesloten of gedempte geulen, het uitdiepen en onder water zetten van polders en het afvlakken van oevers.

Ook elders in het land neemt het wateroppervlak toe met het creëren van overloopgebieden en nieuwe moerasgebieden. Niet alleen Rijkswaterstaat is er druk mee. De Landschappen, Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, ARK Natuurontwikkeling en de waterschappen dragen hun steentje bij, vaak in samenwerking met de overheid en geruggensteund door delfstoffenwinnaars die wel raad weten met klei, kiezel of zand.

Waar water is, is vis

Voor Sportvisserij Nederland volgt bioloog Bert Zoetemeyer vanaf de zijlijn de ontwikkelingen met kritische belangstelling. Want waar water is, is vis. Mits de omstandigheden onder water gunstig zijn voor vispopulaties. En dat is de vraag bij de huidige omvang van de werkzaamheden en het tempo waarin wordt gewerkt. Zoetemeyer: “Voor vis is het belangrijk dat er in gebieden die periodiek overstroomd genoeg natuurlijk verloop zit. Vaak komen vissen wel in een nieuwe uiterwaard of polder terecht, maar als zo’n waterbuffer weer leegstroomt lukt het vissen lang niet overal op tijd in open water terug te keren. In polders die onderlopen,

Nevengeulen met een zwakke stroming trekken roofbleien aan.

zijn de voordelen voor vis minimaal. Bij inundatie wordt een kunstwerk opgezet, om de achtergelegen polders daarna al snel weer droog te malen. In de paaijperiode kan dat zelfs nadelig uitpakken, omdat paaijrijpe vissen het ondiepe water niet optimaal kunnen benutten.”

Volgens Zoetemeyer moeten natuurbeheerders, waterschappen en overheden het water na inundatie niet te snel weer afvoeren. “De snoek paait bijvoorbeeld al heel vroeg in het

Riviergrondels kunnen profiteren van aangelegde nevengeulen.

voorjaar, op plekken waar ondiep water het snelst opwarmt. Ondergelopen polders en andere ondiepe waterbuffers zijn in potentie ideaal voor een mooie eerste jaarklasse. Maar dan moeten organisaties in hun beheer wel meer rekening houden met het leven onder water, het water wat langer laten staan en desnoods het maaibeheer aanpassen. Feit is dat veel natuur, landschaps- en waterschaporganisaties nog niet al te specifiek naar vis kijken.” Zoetemeyer geeft trainingen aan waterschappen om dit beleid bij te stellen.

Aquatische natuurdoeltypen

Piet Verdonschot, teamleider zoetwaterecologie aan de Wageningen Universiteit, kan zich in de constatering van Zoetemeyer vinden. Hij ziet nog te weinig aquatische natuurdoeltypen terug in de meeste waterbergingsplannen. “Scherpere randvoorwaarden zijn essentieel voor betere resultaten. Neem al die herstelprojecten langs beken. Leuk hoor, al die kronkels en eindeloze variaties in breedte en diepte. Maar een te grote variatie werkt averechts en haalt de stroming eruit. Bekken moeten stromen om bijvoorbeeld de rivierdonderpad, riviergrondel en beekprik aan te trekken. Er is te veel aandacht voor visuele aantrekkelijkheid en te weinig voor kwalitatieve doelstellingen. Vaak is er met hetzelfde geld meer te bereiken.”

Verdonschot zegt veel zendingswerk te verrichten. “Er is bij

ons en andere instituten genoeg kennis aanwezig om betere voorwaarden te scheppen voor vitaal onderwaterleven. Die kennis moet beter benut worden.”

Permanente opening

Toch is het niet zo dat Rijkswaterstaat en natuurorganisaties helemaal geen oog hebben voor de visgemeenschap. Bij het Lexkesveer nabij Wageningen zorgt Rijkswaterstaat met rivierverruiming over een traject van zeven kilometer voor een veiliger woonomgeving. Uiterwaarden worden afgegraven en dijken doorgestoken zodat over een groot oppervlak een natuurlijke hoogwatergeul ontstaat. “Bij de werkzaamheden wordt bewust rekening gehouden met toekomstig onderwaterleven,” zegt Christel Holleman van Rijkswaterstaat. “Aan de westzijde van de geul is een permanente opening naar de naastgelegen rivier, zodat vis vrij heen en weer kan zwemmen. Ook worden in de geul ondieptes aangebracht waar waterplanten kunnen groeien die tijdens de paaiperiode vis aantrekken.”

Beter afstemmen natuurdoelen

Onder de natuurorganisaties die meeliften op de bedrijvigheid aan de waterkant, profileert Natuurmonumenten zich door natuurlijker waterbeheer te combineren met natuurontwikkeling. Nabij de Vreugderijkerwaard, tussen Kampen

Waterberging en natuurontwikkeling gaan hand in hand.

en Zwolle, heeft de organisatie een nevengeul in de IJssel gegraven. In het dal van de Ruiten Aa, meandert de beek weer langs flauwe oevers. Ook draagt de organisatie bij aan de herinrichting van Peize, een groot poldergebied onder de stad Groningen. Daar moet ontpoldering wateroverlast in de provinciehoofdstad voorkomen. Volgens Nico Altena, adjunct directeur in de regio Noord van Natuurmonumenten, wordt er goed gekeken naar functiecombinaties. “Bij natuurontwikkeling rond beken en rivieren houden we rekening met een goede passeerbaarheid voor vissen. Met het oog op de Kaderrichtlijn Water werken we in samenwerking met waterschappen aan het verbeteren van de waterkwaliteit.” Ook de plas-dras-gebieden en moerassen die de organisatie aanlegt, zijn gunstig voor vispopulaties. De insectensoorten die zich daar vestigen vergroten immers het voedselaanbod.”

Altena erkent dat natuurorganisaties, zoals Verdonschot constateert, het water recent hebben ontdekt. “Vroeger was bij ons minder bekend en ging onze aandacht vooral uit naar het veiligstellen van bedreigde natuur. Dat was en is ‘a hell of a job’. De laatste jaren is er meer ruimte voor natuurherstel en natuurontwikkeling. De combinatie van waterberging en natuurontwikkeling biedt volop kansen voor onderlinge samenwerking en het beter afstemmen van natuurdoelen.”

Onderzoek: nevengeulen gunstig voor visgemeenschap

In de jaren negentig schreef onderzoeker Rob Grift het proefschrift ‘Hoe vissen profiteren van natuurlijk herstel van de uiterwaarden lang de Rijn.’ Daarin constateerde hij dat het ontwikkelen van nieuwe waterrijke natuur in de uiterwaarden van de Rijn een bijdrage levert aan herstel van bedreigde visgemeenschappen. Actieve nevengeulen zijn gunstig voor stroomminnende vissen zoals winde, barbeel en kopvoorn. Zeelt, kroeskarper en ruisvoorn profiteren van waterplantrijke plassen in uiterwaarden.

Grift bemonsterde tussen 1997 en 1999 de visgemeenschap in 25 wateren in de uiterwaarden van de Waal. Hij onderzocht nieuw aangelegde nevengeulen, strangen en geïsoleerde rivierplassen (kleiputten). Binnen drie tot vier jaar na de aanleg van nevengeulen trof hij 30 van de 47 vissoorten aan die toen in de Rijn zijn waargenomen. Van 23 soorten ving hij ook jonge exemplaren. Veel jonge vissen brengen hun eerste levensjaar door in de nevengeulen. Troebele rivierplassen blijken in het voorjaar tijdens overstromingen vooral gekoloniseerd te worden door brasems. Na een nieuwe overstroming verlaten de jonge vissen de plassen in het najaar om in de hoofdstroom volwassen te worden.

Volgens Grift trekken flauwe oevers met planten die zomers kunnen overstroomd worden vissen aan. De vorm, diepte en de stromingssnelheid in nevengeulen en strangen bepaalt verder welke vissoorten er voorkomen. Nevengeulen met een matige stroming zijn het meest geschikt voor jonge barbeel en riviergrondel. Nevengeulen met een zwakke stroming trekken winde en roofblei aan. Eurotype soorten hebben de voorkeur voor stilstaand en dieper water.

Het waterbergingsgebied Peizer en Eeldermeden vlakbij de stad Groningen, met natuurvriendelijke, oevers die extra water kunnen verwerken in natte tijden.

